

diskusní setkání České národní skupiny Mezinárodní společnosti pro trestní právo

JUDr. Zdeněk KARABEC, CSc., JUDr. Petr ZEMAN, Ph.D., Česká národní skupina Mezinárodní společnosti pro trestní právo

Druhé diskusní setkání České národní skupiny Mezinárodní společnosti pro trestní právo se uskutečnilo dne 5. června 2008 opět v prostorách Městského státního zastupitelství v Praze, přičemž tentokrát byly jako téma vybrány „Zkrácené formy trestního řízení“. Před samotným diskusním setkáním se uskutečnila členská schůze národní skupiny, která mj. zvolila na další funkční období předsedu a řídicí výbor skupiny. Předsedou byl zvolen opět JUDr. Otakar Motejl, řídicí výbor bude nadále fungovat ve složení JUDr. Otakar Motejl, doc. JUDr. Jaroslav Fenyk, Ph.D., JUDr. Zdeněk Karabec, CSc.

Konfrontaci tradičních trestněprocesních principů a přístupů s nároky, které na trestní justici kladou společensko-ekonomické změny a vývoj v oblasti kriminality, lze pokládat za zásadní koncepční problém, před nímž stojí trestní právo procesní. Změny trestního práva procesního, ke kterým dochází v posledních desetiletích nejen v České republice, ale i v řadě dalších evropských států, jsou obecně motivovány snahou po zjednodušení a zrychlení řízení, po zkrácení doby, v níž je pachatel postaven před soud a potrestán, jakož i po odformalizování postupu orgánů činných v trestním řízení. Tyto tendence se promítají do trestního řádu často v podobě výjimek z tradičních postulátů kontinentálního trestního procesu, které jsou uznávány jako tzv. základní zásady trestního řízení.¹ Množství a povaha

¹ Viz např. MUSIL, J. - KRATOCHVÍL, V. - ŠÁMAL, P.: Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 2. přepracované vydání. C.H.Beck, Praha 2003, str. 99 a násl.

těchto výjimek je již do značné míry zbavuje jejich výjimečného charakteru. Tato skutečnost bývá někdy kritizována a poukazuje se na nebezpečí, které může uvedený trend představovat.² Zmíněná konfrontace tradičního pojetí trestního procesu a reakcí na novodobé tendence a výzvy tedy zasahuje do oblastí, jako jsou ochrana lidských práv, bezpečí ve společnosti apod.

Uvedená problematika a její důsledky jsou dlouhodobě předmětem zájmu Mezinárodní společnosti pro trestní právo (*Association Internationale de Droit Pénal, AIDP*), ale zároveň jsou velmi aktuální pro ČR v době rekodifikace trestního práva procesního. Česká národní skupina AIDP se proto letošním setkáním pokusila přispět do probíhající diskuse k rekodifikaci. Akce se zúčastnili zástupci akademické obce, České advokátní komory, soudci, státní zástupci, pracovníci Institutu pro kriminologii a sociální prevenci a Policejního prezidia PČR.

V úvodu seznámil **JUDr. Bohumil Repík, CSc.**, účastníky s historií i současností Mezinárodní společnosti pro trestní právo, přičemž se soustředil na hlavní oblasti činnosti této renomované organizace. Vlastní historie AIDP začíná v roce 1924, kdy byla na zasedání skupiny představitelů nauky trestního práva v Paříži tato společnost dne 24. března založena. Již při svém vzniku se AIDP prohlásila za pokračovatele l'Union Internationale de Droit Pénal, kterou založili v roce 1889 ve Vídni významní profesori trestního práva Franz von Liszt (Německo), Gerard van Hamel (Holandsko) a Adolphe Prins (Belgie). AIDP postupně prosadila jako hlavní mezinárodní odborná instituce v následujících oblastech: 1, trestní politika a kodifikace trestního práva, 2, komparativní trestní justice, 3, mezinárodní trestní právo, 4, lidská práva v trestní justici. Vliv AIDP na vývoj trestního práva v řadě

² Srov. NOVOTNÝ, O.: Je naše trestní právo procesní v krizi? Příspěvek přednesený na diskusním setkání „Lidská práva a závažné formy zločinnosti“, pořádaném Českou národní skupinou Mezinárodní společnosti pro trestní právo, Praha, 11. 5. 2006, k dispozici na adrese http://www.ok.cz/iksp/docs/aidp_060511n.doc

zemí je nesporný, zejména pokud jde o kodifikační práce a reformy platného práva. Principy, na jejichž základě je koncipována obecná část kontinentálních trestních zákonů, např. pokud jde o základy trestní odpovědnosti, pojetí trestného činu, zásady trestání, systém sankcí apod., byly teoreticky prohlubovány a zpřesňovány na mnoha odborných fórech, která AIDP v období před i po 2. světové válce organizovala (např. jen v uplynulých 25 letech bylo uspořádáno přes 300 vědeckých akcí).

Předsedající dr. Motejl připoměl významná životní jubilea dr. Bohumila Repíka, emeritního člena Rady ředitelů AIDP, kde v letech 1989-1994 zastupoval naši národní skupinu a prof. Oty Novotného, čelného dlouholetého člena České národní skupiny AIDP.

Poté přednesli k hlavnímu tématu setkání své referáty dva hlavní referující.

Doc JUDr. Jaroslav Fenyk, PhD. se ve svém vystoupení zabýval platnou právní úpravou zejména zkráceného přípravného řízení, ale i navazujícího zjednodušeného řízení před samosoudcem, jakož i výsledky její aplikace. Tyto instituty nejprve zasadil do obecného rámce vývoje trestního procesu. Uvedl, že vývoj trestního řízení v posledních dvou letech znamená odklon od jednolité tradiční formy inkvizičního procesu, když vznikají dvě základní stádia, a to řízení přípravné a řízení před soudem. Tato stádia tvoří podstatu trestního řízení a jejich hlavním účelem je dospět ke konečnému rozhodnutí v trestní věci.

Dále se věnoval příkladům zkráceného přípravného řízení v některých zahraničních právních úpravách. Konkrétně hovořil o francouzské úpravě tzv. flagrantních zločinů či přečinů, o které se jedná tehdy, pokud jsou v době zjištění přímo páchany nebo je zcela zřejmé, jak a kým byly spáchány. Jde také o čin flagrantní, pokud k němu došlo před krátkou dobou, podezřelá osoba byla přistižena při činu na základě oznámení občanů,

byla přistižena při tom nebo poté, kdy se věci zmocnila, nebo jsou známy důkazy nebo stopy, na základě kterých lze usuzovat, že tato osoba se účastnila zločinu nebo přečinu. Z německého trestního řádu zmínil možnost soudu rozhodnout o konání zrychlené řízení za podmínky, že důkazní situace je jednoduchá nebo důkazy jsou zcela jednoznačné a věc je vhodná pro okamžité projednání. Zabýval se též zkráceným vyšetřováním podle nového slovenského trestního řádu. To je možné konat o všech přečinech s výjimkou případů, kdy je obviněný ve vazbě, ve výkonu trestu odnětí svobody, na pozorování ve zdravotnickém ústavu nebo pokud prokurátor nařídí konání standardního vyšetřování. Zároveň slovenská úprava umožňuje konat řízení, které někteří praktici označují jako „super-rychlé“ a které se týká případů, kdy osoba zadržaná jako podezřelá při spáchání přečinu (horní hranice trestu odnětí svobody 3 roky), nebo zastižená na útěku, která nebyla propuštěna na svobodu, je předána nejpozději do 48 hodin od zadržení soudu spolu s obžalobou a se spisem. Další podmínkou je, že prokurátor z některého vazebního důvodu navrhne, aby obviněný byl vzat do vazby.

Z české platné právní úpravy zkráceného přípravného řízení se referující věnoval formálním předpokladům a podmínkám jeho konání. Zaměřil se i na ožehavé téma uplatňování základních zásad trestního procesu v rámci tohoto druhu řízení. Uvedl mj., že tyto zásady v jednotlivostech mohou být do určité míry limitovány nebo odlišně formulovány. Takový přístup ovšem je podmíněn vždy příslušným zvýhodněním podezřelého tak, aby byla naplněna zásada *favore defensionis*. Oproti tomu dochází v rámci zkráceného přípravného řízení k zdůraznění zásad rychlosti a hospodárnosti řízení. Při rozboru postavení podezřelého ve zkráceném přípravném řízení se autor nevyhnul ani dosud ne zcela vyjasněné otázce okamžiku, kdy se daná osoba podezřelým stává, přičemž se přiklonil k názoru, že je tomu tak okamžikem sdělení podezření, nikoli okamžikem

zahájení zkráceného přípravného řízení. V této souvislosti se dotkl též problematiky zajištění práva na obhajobu podezřelého ve zkráceném přípravném řízení. Stručně rovněž popsal a zhodnotil právní úpravu zjednodušeného řízení před samosoudcem, které je vlastně koncentrovaným a zrychleným soudním řízením.

V další části svého příspěvku se referující zabýval statistickými údaji o aplikaci zkráceného přípravného řízení. Počet věcí, v nichž se koná zkrácené přípravné řízení, rok od roku roste (17422 v r. 2002, 35268 v r. 2007). V roce 2007 došlo k dalšímu zkrácení přípravného řízení, což se projevilo v nárůstu počtu věcí vyřízených v kratších lhůtách proti r. 2006, takže do 1 týdne bylo vyřízeno o 1,7 % věcí více než v r. 2006, do 2 týdnů o 3,4 % věcí více, ve lhůtě 2 týdny až 1 měsíc bylo vyřízeno o 1,7 % věcí méně (celkem 17,6 % věcí) a v delších lhůtách se rovněž snížil počet věcí oproti r. 2006, což znamená celkové zrychlení řízení. Minimální část věcí byla vyřízena ve lhůtě 1 až 2 roky (1,2 %, tj. o 0,1 % méně než v r. 2006), a přes 2 roky (655 věcí, tj. 0,6 %). V průměru v celé ČR bylo nevíce věcí vyřízeno ve lhůtách do 1 týdne (19,4 %), 1 až 2 měsíců (19,8 %), dále od 1 do 2 týdnů (18,8 %) a od 2 týdnů do 1 měsíce (17,6 %). Autor vyslovil názor, že podle praktických výsledků se zkrácené přípravné řízení osvědčilo a jeho výsledky jednoznačně potvrzují správnost jeho zavedení do našeho trestního procesu.

V závěru se referující věnoval některým otázkám, které se objevily v souvislosti s úvahami de lege ferenda, jako jsou požadavky na prodloužení lhůty pro konání zkráceného přípravného řízení nebo na event. možnost posunutí počátku jejího běhu, návrhy na rozšíření okruhu věcí, v nichž lze zkrácené přípravné řízení konat, na všechny věci, o nichž se koná řízení před samosoudcem, anebo možnost zkrácení lhůty podezřelého, resp. obviněného, pro přípravu na hlavní líčení

v situaci, kdy se má konat zjednodušené hlavní líčení a osoba je předána soudu jako zadržená.

JUDr. Zdeněk Karabec, CSc., ve svém příspěvku uvedl, že IKSP se zabýval při své výzkumné činnosti též změnami, které přinesla novela č.265/2001 Sb. vytvořením zkráceného typu trestního řízení podle hlavy IX. oddíl sedmý trestního řádu a navazujícím a zjednodušeným řízením před samosoudcem podle hlavy XX. oddíl pátý trestního řádu. V dalším průběhu jednání bude k tomu možno podrobněji diskutovat.

Ve svém vystoupení se referující proto pokusil nahlédnout danou problematiku zkráceného řízení z poněkud jiného úhlu pohledu.

Zdůraznil, že jednáme na diskusním setkání České národní skupiny Mezinárodní společnosti pro trestní právo. Tato mezinárodní společnost, těšící se vážnosti a odbornému respektu, vždy vytvářela prostor pro svobodnou diskusi i pro střet odborných názorů k různým právním problémům. Hodlal se proto zamyslet nad problematikou zkracování a zjednodušování trestního procesu i z některých navazujících hledisek

Uvedl, že je zřejmé, že země euro-atlantického civilizačního okruhu i jiných kontinentů jsou vystaveny působení jevů, které můžeme charakterizovat různými pojmy, jako např. globalizace, multikulturalismus, postmodernismus a podobně. Společným jmenovatelem těchto jevů je střet klasických, řekněme konservativních nebo tradičních, teoretických a myšlenkových schémat s novou realitou, ve které se lidská společenství nyní nacházejí.

Tato nová realita je charakterizována mj. narůstající složitostí života a s tím související narůstající četností a složitostí právních vztahů, do kterých lidé vstupují. Tyto právní vztahy jsou však i pramenem sporů, konfliktů a střetů různých zájmů, jejichž pravomocné řešení stávající systémy justice jen těžko zajišťují.

Nikdo soudný nemůže pochybovat o tom, že je tedy nutno vážně přemýšlet o tom, jak upravit hmotně právní a zejména procesní předpisy, aby se předešlo kritickému stavu, kdy systém justice zkolabuje natolik, že nebude schopen v přijatelných lhůtách a za únosných personálních a finančních podmínek řešit civilně právní i trestně právní případy a udržet tak základní funkčnost celého systému spravedlnosti.

Když zúžíme svůj pohled jen na trestně právní oblast vidíme, že všechny země i všechny právní systémy se jen velmi obtížně vyrovnávají s tím, jak zajistit svobodu a bezpečnost občanů a ochranu jejich lidských a občanských práv tváří v tvář expandujícím novým formám kriminality. Nejde jen o transnacionální a organizovaný charakter zločinnosti, o splývání legálních a protiprávních aktivit různých podnikatelských subjektů, korporací a dalších právnických osob, nebo o ohrožování a poškozování životního prostředí, ale i o jiné škodlivé jevy, kterým se současná společnost snaží čelit další a další kriminalizací.

Referující uvedl, že tato snaha však často vyznívá naprázdno a jen podtrhuje, v mnoha případech, faktickou bezmocnost trestní justice těmto jevům účinně zabránovat. Přirozenou reakcí se tak stává hledání nových hmotně právních a procesních řešení, které by zajistily ochranu práv a svobod občanů a postih pachatelů trestné činnosti v reálném čase a za přiměřených společenských nákladů.

To ovšem nastoluje celou řadu různých etických a právních problémů.

Nejde jen o již mnohokrát diskutovanou otázku, zda a v jakém rozsahu ustoupit od garancí některých občanských práv a svobod, například práva na osobní a domovní svobodu, na svobodu sdružování a shromažďování, práva na soukromí a další, v zájmu účinnějšího postupu proti závažným formám zločinnosti.

V této souvislosti lze poznamenat, že se například objevují úvahy, že moderní demokratické státy nejsou schopny zajistit bezpečnost a práva občanů jako v dřívějších dobách a proto buď gradují svou moc, například odstrašující sankční politikou, nebo naopak rezignují a zřikají se části své tradiční úlohy a odpovědnosti, a svěřují například výkon některých veřejných bezpečnostních činností soukromým subjektům, nebo předávají výkon trestu odnětí svobody do věznic provozovaných soukromými podnikatelskými subjekty a podobně.

Na odborných konferencích jsou prezentována konstatování, že kriminální (trestní) politiku již netvoří odborníci (experti), ale veřejné mínění formované médii, pod jejichž tlakem jednají a rozhodují politici. Pod tímto tlakem se vynořují koncepce jako například „two track criminal justice“, tedy koncepce „dvoukolejné justice“, kdy by byly aplikovány jiné právní principy a postupy při trestním stíhání „normální a obyčejné“ kriminality a modifikované principy a postupy například pro organizovaný zločin, pro terorismus nebo jiné závažné formy trestné činnosti. Nutno poznamenat, že za „normální a obyčejnou“ se v této souvislosti nepovažuje drobná bagatelní kriminalita, ale všechny běžné druhy trestné činnosti proti životu a zdraví, proti majetku, proti svobodě a lidské důstojnosti a podobně.

Referující uvedl, že možná vznikne i „třetí kolej justice“, jak naznačuje například vášnivá reakce na teroristické útoky z 11.zář 2001 v USA, kdy prezident Bush vydal pokyn „dostaňte je živé nebo mrtvé“, a kdy posléze došlo k vážným problémům při zadržování a výsleších osob podezřelých z přípravy a účasti na těchto teroristických útocích.

I v jiných souvislostech, nejen pokud jde o terorismus, se objevují formulace, že justice nemá být tzv. spravedlivá, ale především racionální.

To všechno jsou symptomy též současného pohybu v teoretickém myšlení i aplikační praxi v oblasti trestní justice, což je důvod k vážným úvahám nad dalším vývojem.

V referátu bylo zdůrazněno, že samozřejmě nelze pochybovat o tom, že trestní justice nemůže být skansenem ztrnulých právních norem nereagujících na měnící se potřeby praktického života společnosti. Jakoby však nabýval na intenzitě střet mezi požadavky na efektivní obranu práv a svobod jednotlivce prostředky trestní justice a požadavky na plné zachování tradičních principů trestního procesu.

Zkrácené trestní řízení je ovšem jen jedním z projevů tohoto střetu. V zásadě platí, že žádné legislativní úpravy trestního řízení nemohou být na újmu nebo zkracovat procesní práva, která občanům garantuje Listina základních práv a svobod

Jak známo, v návrhu nového trestního řádu je uveden nový institut pod označením „dohoda o vině a trestu“. Cílem tohoto institutu je v podstatě dosáhnout zjednodušení a tím i zrychlení trestního řízení zejména v případech složité důkazní situace. Obviněnému je dána možnost usnadnit trestní řízení, zejména zjednodušením dokazování, a navrhnout si určitý trest. Jde tedy o institut, jehož aplikace může vést ke zkrácení trestního řízení a k jeho racionalizaci.

Referující upozornil, že například profesor Musil má pochybnosti zejména o etickém rozměru tohoto legislativního návrhu na dohodu o vině a trestu, neboť sice zdánlivě vede obviněného k doznání a přijetí trestu, ve skutečnosti však se jedná o pouhý kalkul „zisků a ztrát“ na straně obviněného a vlastně i o kalkul na straně soudu z hlediska časové a procesní racionality řízení.

Tímto institutem by se tak vlastně, mimo jiné, anuloval význam doznání a projevení upřímné lítosti jako polehčující okolnosti ve smyslu platného trestního zákona. Nelze podcenit ani hrozbu možné další ztráty důvěry veřejnosti

v trestní justici. Vzpomeňme, jak nejednoznačně přijímá část veřejnosti institut narovnání dle § 309 a násl. trestního řádu, kdy se občané domnívají, že tento institut přináší výhody jen pro bohaté, kteří se mohou vykoupit z trestu odnětí svobody.

Referující uvedl, že je třeba upozornit i na další obecnější problém, který s vynořuje v souvislosti se snahami o zkrácení, zjednodušení a zrychlení trestního řízení. Ten spatřuje v tom, jako by převažovaly úvahy o technologii nalézání práva a soudního rozhodování, nad potřebou zachovat étos výkonu spravedlnosti. V trestním procesu je nezbytné udržovat i potřebnou míru formalismu (možno říci až obřadnosti), který účastníkům řízení symbolizuje autoritu a důstojnost soudního výroku o trestu i jeho mravní rozměr.

Na závěr uvedl jednu poznámku z kriminologického hlediska. V roce 2006 obdržel Stockholmskou cenu za kriminologii profesor Braithwaite z Austrálie za teoretické rozpracování a empirické ověření myšlenky o významu pocitu studu (shame) pro resocializaci pachatele. Na tomto principu spočívá také celý směr tzv. restorativní justice, kdy se předpokládá, že projednávání trestné činnosti pachatele bude probíhat za účasti komunity, ze které pachatel pochází, nebo ve které žije (tedy například za účasti sousedů, přátel, spolužáků apod.), aby tak bylo dosaženo stavu, kdy si pachatel uvědomí společenský odsudek svého jednání a bude vystaven i určitému kritickému tlaku svého nejbližšího okolí.

Jak vzdálená je tato myšlenka naší justiční realitě, kdy podstatná část trestních věcí je vyřizována trestním příkazem, tolik oblíbeným z hlediska racionality a zkrácení trestního řízení.

Podle názoru referujícího je třeba bedlivě zkoumat všechny možné, i nezamýšlené, účinky reformních záměrů v oblasti trestního práva hmotného a procesního a projevovat značnou opatrnost a zdrženlivost vůči tendencím různými

formami zkracovat, zjednodušovat a racionalizovat trestní řízení. Tím se ztotožníme s idejemi a představami o účelu trestu a trestání a o principech trestního procesu, které ve své dlouholeté činnosti prosazuje a hájí Mezinárodní společnost pro trestní právo.

Plná znění obou hlavních příspěvků mohou zájemci nalézt na webových stránkách Institutu pro kriminologii a sociální prevenci na adrese www.kriminologie.cz, v sekci NS AIDP. V následné panelové diskusi se účastníci vyjadřovali k mnohým aspektům dané problematiky, a to jak z obecnějšího trestněpolitického hlediska, tak i ke zcela konkrétním aktuálním otázkám rekodifikace trestního práva v ČR. Pozornost přitom věnovali mj. výhodám i nástrahám zkráceného přípravného řízení a zjednodušeného řízení před samosoudcem, jakož i chystanému zavedení značně kontroverzního institutu dohody o vině a trestu. Diskusní setkání České národní skupiny AIDP jsou otevřeným fórem k prezentaci a výměně odborných názorů a stanovisek pro všechny, kdo se chtějí aktivně účastnit diskuse o aktuálních problémech z oblasti trestního práva. Přes veškerou snahu zejména akademických a výzkumných institucí není podobných příležitostí v ČR stále tolik, kolik by odpovídalo rozsahu a závažnosti dané oblasti. Proto hodlá Česká národní skupina podobné akce v rámci své činnosti pořádat i nadále.